

Ortutay Katalin

A jog a szavak hivatása

Miskolc: Z-Press Kiadó, 2011. 93 p.
ISBN 978-963-08-2759-1

Bár a jog és a nyelv szoros, egymást feltételező kapcsolata kézenfekvő, ahogy Ortutay Katalin már könyvének előszavában felhívja rá a figyelmet, a jogi nyelvészet egészen az utóbbi időkhöz méltatlanul kevés figyelmet kapott. Oka ennek az is, hogy a jog és a nyelv kapcsolatának vizsgálata során olyan interdiszciplináris területre tévedünk, ahol alapvető feltételként jelenik meg mind a jog, mind pedig a nyelvészet beható ismerete. Több jogrendszer, több jogi nyelv esetében pedig nemcsak az érintett nyelvek magas szintű tudása, hanem több jogrendszer sajátosságainak értő felismerése és értelmezése is megjelenik követelményként. Mindezek az elvárások nem csupán a jog és a nyelv összefüggéseinek vizsgálatára igazak, hanem általában a jogi szövegek fordítására is, hiszen – ahogyan a szerző is fogalmaz – a jogi szövegek fordítójának két urat kell egyszerre szolgálnia: két nyelv és két jogrendszer között kell ekvivalenciát teremtenie (80).

Ortutay Katalin mindkét aspektust vizsgálatának tárgyává teszi, és maga a könyv is ezt tükröző két, jól elkülöníthető egységre osztható. Az első rész a jogi nyelv sajátosságaival foglalkozik, míg a második rész a jogi fordítás nehézségeivel. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a szerző vizsgálatát szándékosan két nyelv, a francia és a magyar jogi nyelv tanulmányozására szűkítette le. Különös perspektívát nyújt a kérdés tanulmányozásának, hogy a francia, illetve magyar jog ugyan a kontinentális jogok családjába tartoznak, ugyanakkor más-más gyökerekkel, hatásokkal, hagyományokkal és fejlődési történettel rendelkeznek. Ráadásul a francia nyelv az Európai Unió intézményei közül az Európai Unió Bíróságánál kiemelt közvetítő szerepet tölt be, hiszen ez a Bíróság munkanyelve, erre a nyelvre fordítják le az összes eljárás dokumentumot, ezen a nyelven szö-

vegezik az ítéleteket, és franciáról fordítják le a hitelesnek számító nyelvi változatot is. A könyv ennek a kérdésnek külön fejezetet szentel (81–88.).

Amennyiben sommásan kellene megragadni *A jog a szavak hivatása* című mű lényegét, a legtalálhatóbb kifejezés talán az, hogy gondolatébresztő. Ahogy a könyv fűlszövegében is ígéri a szerző, a jogi nyelv csupán egyes kiragadott szegmensein keresztül igyekszik rámutatni a jog és nyelv szövevényes, összetett kapcsolatrendszerére. A számos, jól megválasztott példa, gondolatfelvetés az olvasóban valóban azt a benyomást kelti, hogy csak ízelet, betekintést kap, és valamennyi fejezet, alfejezet önálló monográfiává nőhetné ki magát, a vizsgált téma szinte kiaknázhatatlan mélységeket rejt.

A jogi szaknyelv fogalmának megragadása önmagában véve sem egyszerű feladat. A vonatkozó magyar vagy külföldi szakirodalom maga is megosztott a jogi nyelv szaknyelvi jellegének értékelésében. Egyes értelmezések szerint a jogi nyelv nem is éri el a zárt szaknyelvi jelleget, és azt sajátos nyelvhasználatként azonosítják. Ugyanakkor külön nehézséget jelent – ahogy maga a szerző is utal rá –, hogy a jog önmagán belül is rétegzett, sajátos terminológiával rendelkező, jogágak szerint tagozódó szaknyelv (16). Más a nyelvezete, terminológiája a polgári jognak, és más a büntetőjognak.

A szerző nyelvészként vállalkozott a jog és a nyelv kapcsolatának elemzésére, megközeleltése tehát a nyelvész látásmódját tükrözi, ami azért fontos, mert a magyar szakirodalomban eddig alapvetően jogászok tettek kísérletet a jog nyelvi szempontú elemzésére. Nyelvészként úgy véli, hogy a jogágak szerinti megkülönböztetés nem teszi lehetővé a nyelvészeti szempontú vizsgálatot. A jogot megnyilvánulási területei szerint, a tételes jog (jogsabályok), a bíróságok, hatóságok általi jogalkalmazás, a jogtudomány, valamint az általában vett jogi ismeretterjesztés szintjén kell vizsgálni.

Ortutay Katalin kiinduló tézise az, hogy különösen a francia, de a magyar jogban is meghatározó szerepe van a beszélt jogi nyelvnek, és szembeszáll azzal a tézissel, miszerint bárminemű nyelvi elemzésnek kizárólag az írott jogon kell alapulnia. Ezt a tételét a könyv több fejezetében is példákkal támasztja alá. Az olvasó számára világossá válik, hogy jól lehet mindkét jogi nyelv esetében sokáig (a magyar jogban a 19. századig, a francia jogban a 16. századig) a latin volt az írott jog nyelve, a bírászkodás nem történhetett olyan nyelven, melyet az érintettek nem értettek meg. Ezért a nemzeti jogi nyelv kialakulásának elsődleges terepe a jogalkalmazás volt, amelyre aztán ráépült, és amit később kiszorított az írott nemzeti nyelvű jog, amely idővel a tudatos nyelvi jogfejlesztés hatásait tükrözte. Ezzel magyarázható az is, hogy a köznyelvbe átszármazott, és adott esetben a jogi nyelvből ki is kopott kifejezések is eljárási jellegűek. Ezekre elsősorban a francia nyelvben találhatunk példákat: *mettre en cause* (melynek eredeti jogi jelentése 'perbe fog', mai köznyelvi jelentése pedig 'hírbe hoz'), *à tour de rôle* (eredeti jogi jelentése 'bíróági nyilvánartartás szerint', köznyelvi jelentése 'felváltva') (56).

A jog szóbeli jellege teszi lehetővé a nyelvész számára a jog pragmatikai szempontú vizsgálatát. A pragmatika a szaknyelvet működési keretében vizsgálja azért, hogy pontos képet kapjon a nyelv érvényesüléséről. Ez a jogi nyelv esetében a jogalkalmazás területét jelenti. A pragmatikai szempontú vizsgálat azonban csak a jogalkalmazás esetében lehet célravezető. A szerző hangsúlyozza, hogy a tételes (írott) jogot inkább a hagyományos nyelvészeti kereteken belül (morfológia, szintaxis, lexikológia) lehet hatékonyan vizsgálni. Vizsgálatának tárgyául egy büntetőügyben hozott magyar bírósági ítéletet választ. A büntetőítéletből választott szemelvények, példák alapján Ortutay Katalin azt bizonyítja, hogy a jogi szövegek (és elsősorban a jogalkalmazás során keletkezett iratok) bővelkednek illokúciós aktusokban (például: ígéret, pa-

rancs, felszólítás), illetve, hogy az e dokumentumokban fellelhető igék további, jól elkülöníthető csoportokra bonthatóak.

A jogi nyelv sajátossága azonban inkább a szemantikában nyilvánul meg, mint a szintaxisban. A szerző szemléletes példákkal támasztja alá az úgynevezett kettős kötődésű szavak által okozott értelmezési nehézségeket. Az ilyen szavaknak ugyanis lehet jogi és nem jogi értelmük is, és ez az értelem esetenként csak árnyalatilag, a jogi pontosság és a köznyelvi tág értelem mentén különbözik, gyakran azonban teljesen elválik egymástól. A francia *juger* ige jelentése a jogi nyelvben 'ítélkezni, ítéletet hozni', míg a köznyelvben általában akkor használják, ha valaki bírál valamit. Még erősebb a különbség a *tutelle* szó esetében, melynek pontos jogi értelme 'gyámság', míg a köznyelv 'védnökség, oltalom' jelölésére használja (55). A legérdekesebb példákat azonban azok a kifejezések szolgáltatják, melyek a jogi nyelvben teljesen elszakadtak eredeti jelentésüktől, mint például az elsődleges jelentése alapján 'korlátot' jelentő *barre* szó, amely a 'tanúk padját' jelenti; vagy maga az 'ügyész' jelentésű kifejezés (*parquet*), amely a parkett szóból ered. Természetesen e szavak történetileg szoros kötődést mutatnak eredeti jelentésükkel: az Ancien Régime idején a népet ráccsal (*barre*) választották el a bíróságtól, amely ezáltal külön „színpadra” került, az ügyész mozgástere pedig az ezen található parkettre szűkölt (58).

A jogi nyelv és a szerző által vizsgált két nyelv sajátosságainak bemutatását követően a könyv a jogi fordítás támasztotta nehézségekkel foglalkozik. A jogi szövegek (legyenek ezek jogszabályok vagy egyéb dokumentumok) fordítása sokrétű tudást igényel a fordítótól, hiszen nem kevesebb a feladata, mint az, hogy az általa előállított célnyelvi szöveg ugyanazt a jogi hatást tükrözze, mint a forrásnyelvi. Ehhez azonban a fordítónak ismernie kell az érintett jogrendszereket, azok sajátos jellemzőit és jogi terminusainak pontos értelmét. Munkája során a forrásnyel-

vi jogrendszer fogalmának a célnyelvi jogrendszerben megfelelő fogalmát jelölő kifejezést kell megtalálnia (funkcionális ekvivalencia). A funkcionálisan ekvivalens fogalmak azonban adott esetben nyelvileg teljesen másképpen jelöltek. A büntetlen előélet a francia jogban *casier juridique vierge*, vagyis szó szerinti fordításban „szűz bűnügyi nyilvántartás”.

A fő probléma azonban az, hogy nem mindig akad a célnyelvi jogrendszerben funkcionálisan ekvivalens fogalom. A jogi szövegek fordítójának nagy dilemmája, mihez kezd a csak részben ekvivalens fogalmakkal, illetve azokkal, melyeknek nincs funkcionális párja. A kérdést még tovább bonyolítja, hogy egy adott természetes nyelvet akár több nemzeti jogrendszer is használhat (ilyen például a francia jogi nyelv Svájcban, Belgiumban és Franciaországban), és előfordul, hogy azonos fogalmat a két jog más-más kifejezéssel jelöl. Az igazságügy-minisztert a francia jogban például a *Garde des Sceaux* elnevezés jelöli, míg a belga jogban *ministre de la justice* (79).

Különös dimenziót ad a jogi fordításnak, amikor egy adott nyelv, amely egyébként egy (vagy több) nemzeti jogrendszer jogi nyelve is, semleges közvetítő nyelvvé válik. Ilyen funkciót tölt be a francia nyelv az Európai Unió Bíróságánál. Az ilyen kontextusban használt nyelvek elszakadnak, el kell hogy szakadjanak a nyelvet használó nemzeti jogoktól, és adott esetben új, a nemzeti jogi nyelvben nem létező kifejezésekkel gazdagodnak (például az *effet utile* mint az Európai Bíróság által létrehozott új terminus).

Ortutay Katalin könyve azt kínálja az olvasó számára, amit ígér: betekintést nyújt a jog és a nyelv világának összetett és izgalmas kapcsolatába.

Somssich Réka

Vlahović, Plamenka – Bugarski, Ranko – Vasić, Vera (szerk.)

Zbornik u čast Melaniji Mikeš – Višejezični svet Melanije Mikeš

[Tanulmánygyűjtemény Mikes Melánia tiszteletére – Mikes Melánia többnyelvű világa]

Novi Sad: Filozofski fakultet, 2009. 206 p.
ISBN 978-86-6065-027-8

Amikor szemügyre vettem a Mikes Melánia professzor asszonynak szentelt kötetet, nagy megtiszteltetés volt számomra az a tény, hogy egy legenda tiszteletére szánt emlékkönyvet tartok a kezemben. Mikes Melánia nevével 2001-ben, a pécsi nyelvtudományi doktori iskola előadásainak keretében találkoztam először. Számos kutatását és tanulmányát olvasva egy alkalmazott nyelvészeti legenda képe bontakozott ki előttem. Mindig is sajnáltam, hogy az évek során nem sikerült vele személyes kapcsolatba lépnem.

Maga a kötet egyszerű, puha kötésű, szürke borítós könyv, amelyre zöld betűkkel van kírva a cím Mikes Melánia nevével, szerb nyelven. Egyetlen képecske díszíti, az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar logója. Már a kötet külseje is az egyszerűséget és Mikes Melánia életútjának egyik fő tulajdonságát, a szerénységet sugallja. A szerénység azonban kincsekkel teli tapasztalatokkal és gazdag tudományos eredményekkel párosult. Mikes Melánia fényképéből (az ötödik oldalon) életenergia és örök tudományos kíváncsiság érezhető.

Az első meglepetés maga a kötet nyelvezete. Habár címe a többnyelvűsége utal (*Mikes Melánia többnyelvű világa*), és a kötetben öt különböző nyelven találunk tanulmányokat, a borítón lévő információk csak szerbül olvashatók. Ez első pillantásra eltántoríthatja azokat az olvasókat, akik nem értenek szerbül, bár bizonyára találnának benne számukra érdekes írásokat. Az előszók is csak két nyelven olvashatók, szerbül és angolul. A ma-